

Topical issues of pedagogy

Collective monograph

RSCI / РИНЦ
Science Index

Editoria di Modena,
Roma, Italy
2019

Editoria di Modena, Roma, Italy

Topical issues of pedagogy

Reviewers:

Valeriy Okulich-Kazarin,

*Doctor of Educational Sciences, Professor Pedagogical University of Cracow
(Poland)*

Zharovtseva Tatyana Hryhorevna,

*Doctor of Educational Sciences, Professor
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*

Topical issues of pedagogy: Collective monograph. - Edizioni Magi, Roma, Italy, 2019. - 228 p.

ISBN 978-88-89655-13-5

Modern educational system is characterized by dramatic changes in all of its links, aimed at achieving a new quality of education. The concept of modernization of education and strategy define the main priorities of these changes - update the objectives and content of education, educational methods and technologies based on the latest achievements of science teaching and innovative approaches to improve it. The book This textbook contains material that reveals the reasons for the need of educational innovations and their implementation in a professional school in modern conditions; the basic concepts, theories and concepts on which they are based; the nature and patterns of pedagogical innovations.

Collective monograph is intended for politicians, scientists, entrepreneurs, teachers, postgraduate students, students, in the field of educational technology specialists.

ISBN 978-88-89655-13-5

© 2019 Copyright by Editoria di Modena

© 2019 Authors of the articles

ЗМІСТ

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ. Турчинова Г. В.	4
ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ АНГЛОМОВНОЇ НОВОРІЧНОЇ ПІСНІ «JINGLE BELLS». Петько Л. В.	31
ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ. Чернуха Н.М., Васильєва-Халатникова М.О., Співак Я.О., Токарук Л.В. ..	58
СТОРИТЕЛЛІНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНОГО ТА ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ. Кравець Н. П.	80
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ. Матвієнко О. В.	103
ЦІННІСНИЙ КОНТЕКСТ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ. Комаровська О. А.	124
ПОЗААУДИТОРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ. Безкоровайна О. В., Станіславчук Н. І.	146
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ГУМАННОСТІ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ. Канішевська Л. В., Вишнівська Н. В.	167
МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ. Кирилюк С. Д., Канішевська Л. В.	187
ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВЗАЄМОДІЇ «ПЕДАГОГИ-БАТЬКИ-ДІТИ». Сойчук Р. Л.	207

ПОЗААУДИТОРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Безкорвайна Ольга Володимирівна,

професор, д.пед.н.

завідувач кафедри методики викладання іноземних мов

Рівненський державний гуманітарний університет

Станіславчук Наталія Іванівна

здобувач ступеня PhD

Рівненський державний гуманітарний університет

(м. Рівне, Україна)

Актуальність. Для сучасної педагогічної науки та практики характерним є пошуком нових підходів до побудови освітнього процесу з метою створення ефективних умов для всебічного розвитку особистості. На нашу думку, найбільш ефективний вплив на особистісне самовдосконалення має позааудиторна робота. Заклади вищої освіти спрямовані на професійне становлення студентів, та невід'ємною ланкою освітнього процесу є їхнє культурне, етичне виховання та дозвілля. Все більшої уваги та застосування набуває етична компетентність в освітньому просторі. На сьогодні, значна частина закладів вищої освіти скоротила аудиторні години навчання шляхом збільшення ваги позааудиторної, самостійної та індивідуальної роботи, які визначені на сьогодні основними засобами засвоєння навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять, і на які відводиться від 33% до 60% загального обсягу навчального часу студента, виділених на вивчення конкретної дисципліни [10]. Через що, позааудиторна діяльність займає значне місце в освітньому просторі.

Значення позааудиторної роботи щодо особистісного самовдосконалення зумовлене тим, що вона ґрунтується не на примусі, а на принципах добровільності, врахуванні інтересів, здібностей та прагнень студентів. У сучасних умовах в організації позааудиторної роботи, вплив на особистісне самовдосконалення здобувачів освіти через недостатню розробку її змістової сторони й методичного забезпечення займає не пріоритетне місце.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні зміни освітньої парадигми в Україні визначають нову мету, завдання та результат виховання здобувача освіти, на які націлюють нормативні та державні документи про освіту: Національна програма «Діти України», Національна Доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Закон України «Про освіту», Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепція «Нова українська школа» та ін.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, здатної до життя в суспільстві, до цивілізованої взаємодії з природою, та яка прагне до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору, самореалізації, відповідальності, трудової діяльності і громадянської активності.

Запит українського суспільства на оптимізацію процесу формування етичної компетентності здобувачів освіти набуває особливої значущості на тлі таких негативних соціокультурних явищ, як: утрата духовних орієнтирів і престижу загальнолюдських цінностей у молоді, прояв агресивності, егоїзму, байдужого ставлення до громадських справ. У таких суспільних умовах значно активізується роль позааудиторної діяльності, зміст якої є ефективним педагогічним засобом виховання особистості здобувачів освіти та формуванню етичної компетентності.

Необхідність дослідження ролі формування етичної компетентності та культури майбутнього вчителя розглядали С. Гаряча, К. Гулей, Л. Хоружа. Проблема морального розвитку майбутнього педагога знаходить своє відображення у працях сучасних вітчизняних учених: І. Беха, В. Гриньової, І. Зязюна, О. Пехоти, В. Радула, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін. зарубіжних дослідників: Р. Бернса, Т. Грегорі, Л. Кольберга, А. Маслоу, К. Роджерса, Дж. Равена [28]. Дослідження етичної компетентності

відображено у працях А. Донцова, В. Писаренка, І. Писаренка, О. Синиці, Г. Рисаченко, Л. Хоружої та ін. Так Л. Хоружа розглядає етичну компетентність як складне індивідуально-психологічне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння педагога у сфері професійної етики, що забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм. Етична компетентність педагога репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях педагога [32].

В. Курбатов зазначив, етична компетентність студентів є складним соціально-педагогічним процесом на основі інтеграції педагогічних знань, практичних умінь в області етики та певного набору особистісних якостей, що обумовлює готовність до етично адекватної поведінки в соціумі в ситуаціях морального вибору [19].

О. Гринвальд, розглядав етичну компетентність як інтегровану характеристику особистості, що представляє сукупність знань, умінь, навичок, мотиваційно-ціннісної орієнтації і особистісних якостей, що сприяють здійсненню професійної діяльності відповідно до норм та вимог професійної етики [11].

С. Шульпін виділив, що етична компетентність – поняття, що характеризується як складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь в області етики, певного набору особистісних якостей, що обумовлює готовність до етично адекватної поведінки в ситуаціях морального вибору [33]. Підсумовуючи можна зазначити, що етична компетентність є цілісним поняттям, що має відображуватися у навчальній діяльності студентів, зокрема у позааудиторній роботі.

Особливості організації позааудиторної діяльності здобувачів освіти висвітлено у психолого-педагогічних дослідженнях багатьох учених: психологічний аспект її організації розглянуто у наукових працях М. Анцибора,

Л. Виготського, Д. Ельконіна, Т. Єрмакова, А. Запорожця, О. Леонтєва; теоретичні основи та проектування досліджено у наукових доробках С. Карпенчук, О. Коберника, Б. Кобзаря, С. Прищепи, Г. Пустовіта; питання розробки змісту, форм, методів – у педагогічних працях О. Біди, О. Бялик, О. Докукіної, Т. Рабченюк, В. Яковлевої та ін.

На думку В. Коваль, позааудиторна робота – це система взаємопов'язаної діяльності суб'єктів освітнього процесу, що є невід'ємною складовою частиною професійної підготовки і здійснюється поза розкладом навчальних занять, щоб створити умови для особистісного розвитку студентів і їх самореалізації [14].

У Педагогічному словнику «позааудиторна робота» трактується як спеціально організовані й цілеспрямовані позааудиторні заняття та система пізнавальних і виховних заходів, метою яких є поглиблення та розширення знань, отриманих в умовах навчального процесу, формування творчих здібностей, наукових інтересів, різноманітних умінь і навичок [22].

Науковець Л. Онучак під позааудиторною роботою розуміє будь-яку діяльність, яка сприяє навчанню поза межами аудиторії і яка безпосередньо не пов'язана з навчальною програмою [21]. А отже, не потребує обов'язкового оцінювання з боку викладачів.

Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, «головною метою державної політики є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну і правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [20, с. 2].

На думку В. Кременя, «сучасний освітній простір характеризується новою парадигмою освіти, яка покликана сприяти розвитку особистості у процесі розвиваючого способу життя, будуватися на діагностиці, вихованні культури людської гідності, оскільки «освіта формує людину, озброює її

знаннями, виховує громадянські якості, вміння думати й працювати, спілкуватись і відпочивати, жити суспільним чином і водночас бути індивідуально неповторною особистістю» [18, с. 11].

У своєму дослідженні О. Смалько визначає основні відмінності позааудиторної роботи від аудиторної: участь студентів у позааудиторній роботі добровільна, на навчальному занятті – обов'язкова; позааудиторні заходи мають невимушений характер; різноманітні виховні заходи виключають контроль у вигляді оцінювання умінь, навичок, знань та єдину програму; позааудиторна робота в порівнянні з аудиторною надає більші можливості для прояву самостійності студентів, їхньої ініціативності та творчості [12].

Основними функціями позааудиторної роботи у вищій школі, на думку О. Гаврилюк, є: *інформативно-освітня функція*, що сприяє процесу засвоєння, розширення та поглиблення знань, умінь і навичок студентів, їхнього інтелекту; *мобілізаційно-регулятивна функція* як процес мобілізації та подальшого розвитку емоційних і вольових якостей особистості; *аксіологічна функція* як процес формування у студентів особистісно значущих цілей, соціально ціннісних якостей, ціннісних орієнтацій, способів поведінки; *функція корекції*, оскільки позааудиторна діяльність надає можливість коректувати вплив зовнішнього оточення своїми ціннісними нормами, виробленими та прийнятими всіма членами певного учнівського об'єднання; *творча функція*, що сприяє реалізації і подальшому розвитку творчих можливостей майбутніх учителів; *комунікативна функція*; *компенсаторна функція*, що допомагає студентам повірити в себе, задовольнити потребу в досягненні успіху у сфері своєї професійної діяльності, у сфері творчості та спілкування; *паралельна функція* як спосіб розрядки від напруженої пізнавальної діяльності під час теоретичного навчання [12].

Виходячи із різноманіття змісту поняття позааудиторна діяльність студентів ми виділили сферу застосування спрямовану, перш за все на формування етичної компетентності студентів. *Позааудиторну діяльність можна трактувати як навчально-дослідну, науково-дослідну роботу*

виконувану в позааудиторний час при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі.

Проаналізувавши сайти деяких українських закладів вищої освіти, ми пропонуємо розглянути такі форми позааудиторної роботи зі студентами:

- 1) *студентське наукове товариство* – сприяє розвитку наукового потенціалу у студентської молоді, пошуку наукових інтересів та виділенню наукових гіпотез, формуванню власного стилю написання публікацій у майбутніх науковців;
- 2) *органи студентського самоврядування* – сприяють формуванню лідерських якостей, впевненості в собі, активної життєвої позиції, навичок керівництва колективом, роботи в команді, цінностей демократії;
- 3) *клуби, гуртки, студії за інтересами* (сприяють творчому розвитку особистості, креативному мисленню, формуванню впевненості в собі). Серед них варто виділити такі: дебатний клуб, кіно-клуб, творча студія, центр культурно-масової роботи, літературний клуб, клуб сталого розвитку;
- 4) *спортивні секції* – сприяють формуванню здорового способу життя у молоді, формуванню таких рис особистості у студентів як відповідальність та терпіння;
- 5) *агенція соціальних проєктів* – сприяє формуванню навичок роботи в команді, активної громадської позиції, лідерських навичок, комунікативних навичок, креативного мислення;
- б) *юридична клініка* – сприяє реалізації теоретичних знань у практичній діяльності майбутніми юристами під час надання безкоштовних юридичних консультацій соціально-вразливим верствам населення під керівництвом і контролем викладачів;
- 7) *волонтерський центр* – сприяє реалізації теоретичних знань у практичній діяльності майбутніми соціальними працівниками або педагогами під час участі у проєктах соціальної дії, соціальних акціях, а також допомоги працівникам установ соціальної сфери або освітніх закладів у наданні послуг соціально-вразливим верствам населення під керівництвом і контролем викладачів;
- 8) *технічна лабораторія* – сприяє реалізації теоретичних знань у практичній діяльності студентами технічних спеціальностей під час участі у розробці різних технічних проєктів під керівництвом і контролем викладачів.

Цілями позааудиторної роботи як найважливішої умови формування етичної компетенції студентів є:

- розширення і поглиблення знань;
- підвищення мотивації та стимулювання інтересу студентів;
- безперервний інтенсивний ріст і розвиток особистості майбутнього педагога, включаючи інтелектуальну, емоційно-вольову та духовно-моральну сфери;
- розуміння морального змісту навчання; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів.

Для реалізації цих цілей необхідно вирішити такі завдання:

- вдосконалення знань, характерних для певної дисципліни;
- формування пізнавальних інтересів і потреб студентів;
- формування здатності і готовності вступати у взаємодію з представниками іншої культури;
- впровадження нових освітніх та інформаційних технологій;
- виховання толерантності та формування адекватних міжособистісних відносин в колективі;
- розвиток творчих здібностей;
- стимулювання до самостійної роботи студентів;
- розвиток естетичного смаку студентів.

Отже, можна стверджувати, що частина форм позааудиторної роботи студентів має розважальний характер, а частина створені з метою формування професійних умінь і навичок. Деякі науковці вважають, що для успішної організації позааудиторної роботи необхідне врахування специфіки майбутньої спеціальності студентів та широке використання різноманітних форм та методів роботи з молоддю. Ми погоджуємося із даним твердженням і вважаємо за необхідне при організації позааудиторної роботи зі студентами дотримання принципів, які описала Л. Кондрашова. На її думку, позааудиторна робота зі студентською молоддю базується на таких принципах:

- гуманізації (творча самореалізація особистості, формування гуманної,

- демократичної, доброзичливої, активної людини);
- співробітництва (співпраця студентів з викладачами, однокурсниками; уміння створити атмосферу доброзичливості, колективізму, партнерства й самостійності);
 - добровільності (студент самостійно й добровільно вирішує питання своєї участі в позааудиторній роботі в тій чи іншій її формі чи про вихід з неї);
 - доцільності (залучення до певних видів діяльності відбувається з урахуванням індивідуальних інтересів, нахилів та здібностей особистості);
 - інтересу (зацікавленість змістом чи формою позааудиторного заходу) [9];
 - бінарної практичної спрямованості (з одного боку, забезпечення умов для практичного застосування професійних умінь і навичок, набутих на аудиторних заняттях; а з другого, залучення до педагогічно центрованих видів позааудиторної роботи, що сприяють формуванню готовності до професійної діяльності) [15].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу зробити висновок, що на сьогодні немає єдиного підходу вчених до розгляду структури позааудиторної роботи. Науковці вважають, що до основних видів позааудиторної роботи студентів належать науково-дослідна та виховна робота, практика, гуртки, секції та індивідуальна самостійна робота студентів. У своєму дослідженні ми взяли за основу структуру позааудиторної роботи студентів, запропоновану К. Галацин, компонентами якої є науково-дослідна робота студентів, що передбачає і їхню самостійну роботу, практичну підготовку студентів (проходження різного виду практик), і виховну роботу у закладі вищої освіти [12].

Практичне застосування позааудиторної діяльності студентів було відображено у Першій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах вищої освіти гуманітарного та технічного напрямів», 10–11 квітня 2019 року, у Рівненському державному гуманітарному університеті (м. Рівне), зініційовану кафедрою методики викладання іноземних мов факультету іноземної філології

(зав. кафедри доктор педагогічних наук, професор Безкоровайна Ольга Володимирівна). Конференція проходила в межах реалізації спільного проекту Британської Ради в Україні та МОН України «Шкільний учитель нового покоління».

Інноваційна програма підготовки майбутнього вчителя англійської мови пропонує оновлений зміст та вносить суттєві зміни до організації професійно-методичної підготовки, зміщення акцентів з теорії на практику у формуванні компетентностей учителя.

Географія події об'єднала вчених та освітян 10 регіонів України, готових до обговорення новітніх тенденцій розвитку іншомовної освіти на засадах євроінтеграції; психологічних та лінгвістичних аспектів навчання іноземних мов; професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови в умовах реформування нової української школи; навчання іноземних мов за професійним спрямуванням у гуманітарних та технічних закладах вищої освіти; викладання іноземних мов в контексті міжкультурної комунікації. Пленарні виступи науковців, творчі майстерні вчителів англійської мови, панельна дискусія «Оптимізація процесу навчання іноземних мов: стратегії та перспективи» представників проектних закладів вищої та загальної середньої освіти засвідчили готовність освітянської спільноти «стати агентами змін» у навчанні іноземних мов.

Перша Всеукраїнська науково-практична конференція «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах вищої освіти гуманітарного та технічного напрямів» стала спадкоємицею та продовжувачкою традиції двох Регіональних конференцій, цьогорічний масштаб зібрання відкрив перспективу для подолання міжнародних кордонів.

Один з аспектів позааудиторної діяльності знайшов своє відображення у Звітній науковій конференції викладачів, співробітників та здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету. 15–16 травня, 2019 р. (м. Рівне). Студенти здійснювали позааудиторну діяльність крізь

призму самостійної наукової роботи. В результаті наукового пошуку вони представили свої дослідження на секційних засіданнях.

Відповідно до наказу МОН України від 12.08.2015 року «Про проведення педагогічного експерименту щодо методичної підготовки майбутніх учителів англійської мови» з метою реалізації спільного проекту Міністерства освіти і науки України та Британської Ради в Україні «Шкільний учитель нового покоління» у 2016–2017 н. р. у Рівненському державному гуманітарному університеті розпочалося пілотування нової програми з методики навчання англійської мови. Учасниками експерименту стали 29 студентів II курсу, 33 – III курсу, 70 – IV курсу факультету іноземної філології (усього – 132 студенти), котрі навчаються за напрямом підготовки 6.020303 «Філологія. Мова і література (англійська)».

Практична підготовка майбутніх учителів іноземної мови здійснюється англійською мовою та базується на використанні особистісно зорієнтованого підходу, інтерактивних методик та прийомів навчання, які включають навчання на основі комунікативних завдань, використання ситуаційних досліджень, симуляцій, групових проектів, розв'язання проблем, мікрОВикладання тощо. Етична компетентність посідає вагомe місце в даному проекті. Вважаємо, що такі підходи дають можливість отримати знання та ефективно застосувати їх у конкретних ситуаціях освітнього процесу, адже основою в запропонованому курсі методики є не самі знання, а практичні вміння студентів. Етична компетентність сприятиме практичній підготовці, оскільки у межах проекту визначено нові підходи до проходження педагогічної практики студентів, яка має наскрізний характер і відбувається паралельно із курсом методики. Викладання методики англійської мови за інноваційною програмою в межах упровадження спільного проекту МОН України та Британської Ради в Україні «Шкільний учитель нового покоління» дає як викладачу, так і студентам – майбутнім учителям англійської мови певну свободу творчості, свободу вибору інноваційних моделей і технологій навчання.

Інновації програми з методики акцентують увагу на формуванні в студентів раціональних професійно-педагогічних, етичних компетентностей майбутніх педагогів, зокрема лінгвометодичних, співвіднесення процесу навчання і його кінцевого результату із профілем учителя, розвитку критичного мислення і навчальної автономії студента, а також педагогічної рефлексії, яка забезпечує належний зворотний зв'язок між викладачем та студентом, учителем та учнем.

Методика навчання іноземної мови за інноваційною програмою передбачає переорієнтацію із лекційно-інформативної на особистісно зорієнтовану форму навчання та організацію самоосвіти студентів, розвиває в них здатність самостійно навчатися і самовдосконалюватися впродовж життя [5; 6; 7; 25; 26; 29; 30; 31; 36; 37].

Під час позааудиторної діяльності, студенти мають змогу, відвідуючи уроки, спостерігати за різними сторонами навчальної діяльності, зокрема, за вибором ефективних прийомів досягнення поставлених цілей з урахуванням вікових особливостей учнів та ступеня навчання; врахуванням труднощів навчального матеріалу; рівнем підготовленості учнів; використанням реальних та спроектованих навчальних мовленнєвих ситуацій.

Надзвичайно важливим є вміння вчителя застосовувати комунікативні вміння на основі встановлення засобами іноземної мови різноманітних контактів: учитель – клас, учитель – учень, учень – учень. Це в майбутньому надасть можливість адаптовувати свій іншомовний мовленнєвий досвід до рівня вимог програми та можливостей підготовки, раціонально використовуючи іноземну мову.

Практична складова Проекту (School Experience) передбачає відвідування студентами шкіл із метою проведення спостережень, аналізу та синтезу. Нами було запропоновано студентам описати свої враження та оформити їх у feedback. Так, зважаючи на саме значення цього поняття (від англ. feedback – «зворотна подача»), що в широкому сенсі означає «відгук, реакцію у відповідь на будь-яку дію або подію», раціональним зерном у написанні «звітів»

вважаємо моніторинг, контроль за ситуацією. Окрім того, творчий підхід до такої діяльності передбачає як аудиторну, самостійну та позааудиторну роботу студентів щодо пошуку практичних керівництв та порад до написання фідбеків. Вважаємо, що спільний проект «Шкільний учитель нового покоління» Міністерства освіти і науки України та Британської Ради в умовах реформування Нової української школи вносить суттєві зміни до мотивації особистісно-професійного розвитку та організації підготовки майбутніх учителів англійської мови. На нові продуктивні підходи до здійснення освітнього процесу в сучасних умовах вказує Концепція «Нова українська школа», в якій чітко зазначено: «Нова школа потребує нового вчителя, який може стати агентом змін» [20, с. 98–99].

У процесі наукового пошуку ми відзначили, що основними принципами позааудиторної роботи є добровільна участь у ній студентів; суспільна спрямованість; ініціатива й самодіяльність студентів; розвиток винахідливості, студентської технічної та художньої творчості; всебічна фізична підготовка; взаємодія різних форм і видів.

Позааудиторну діяльність ми розуміємо як систему заходів, спрямованих на становлення високорозвиненої особистості майбутнього фахівця зі сформованою особистісною моральною культурою, творчим мисленням, відповідальністю, різнобічними інтересами і настійними прагненнями їх задоволення (особистісний аспект) та дієвою конкурентоспроможністю (професійний аспект).

Позааудиторна робота передбачає:

- формування в студентів національного світогляду, засвоєння ними системи цінностей (загальнолюдських, національних, громадянських, родинних, особистого життя);
- розв'язання завдань професійного виховання;
- професійно-орієнтаційну, інформаційно-просвітницьку, культурно-виховну допомогу студентам;
- розвиток їхніх творчих та інтелектуальних здібностей;

- залучення до різноманітної позааудиторної діяльності за інтересами, участь у культурно-освітній, спортивно-оздоровчій та інших видах діяльності;
- участь у громадських, культурно-освітніх, культурно-виховних заходах на рівні студентських академічних груп, факультетів, інститутів;
- роботу з активом курсу, факультету, університету: виховання навичок організаторської роботи з колективами академічних груп; сприяння роботі рад студентського самоврядування в гуртожитках, на факультетах [8].

Позааудиторна діяльність є однією з головних підсистем процесу формування життєвокомпетентної особистості, що забезпечує психолого-педагогічні умови для розкриття задатків і нахилів, прояву природних здібностей, розширення світогляду та самостійного творчого пошуку в будь-якій галузі, поглиблення соціального сприйняття сучасного життя та самооцінювання власного «Я». Процес формування життєвокомпетентної особистості вимагає педагогічної дієздатності системи позааудиторної роботи, яка представляє собою єдність цілей, принципів, змісту, форм і методів виховних впливів.

У сучасному освітньому просторі методичними чинниками організації позааудиторної роботи є:

- Концепція «Нова українська школа», в якій розроблено формулюючі ключових компонентів освіти: «новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; наскрізний процес виховання, який формує цінності; сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології освітнього процесу; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між всіма учасниками освітнього процесу» [14, с. 5];

- «Основні орієнтири виховання учнів...», в яких зазначено, що «основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність, а провідною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та до самої себе.

Позааудиторна робота є логічним продовженням аудиторних занять і проходить паралельно з ними, допомагає здобувачам освіти успішно навчатися, розвиває ініціативу, сприяє розумовому, фізичному, естетичному та етичному вихованню, задовольняє їхні культурні запити та спрямовує їх активність на творчу корисну діяльність.

Характеризуючи сутність позааудиторної роботи зі здобувачами освіти, логічно з'ясувати її закономірності, які є і принципами виховання: включення особистості в діяльність, стимулювання активності особистості, дотримання гуманізму і поваги в поєднанні з високою вимогливістю, створення ситуації успіху, врахування вікових та індивідуальних особливостей, виховання у колективі і колективом.

Таким чином, зміст позааудиторної роботи визначається створенням освітнього середовища з метою реалізації у процесі взаємодії з іншими суб'єктами інтересів учнів, їх здібностей.

Характеризуючи зміст позааудиторної діяльності учнів, О. Савченко розкриває її оптимальні можливості щодо забезпечення ефективності процесу організації практичної творчості на основі задоволення їх інтересів, уникнення педагогічно неорганізованого середовища, впровадження ефективних форм їх об'єднання за інтересами в гуртках, секціях, клубах, студіях, майстернях тощо [21].

Узагальнення зазначеного вище дає підстави розкрити такі специфічні особливості змісту та організації позааудиторної діяльності учнів, зокрема:

- 1) відсутність регламентації її змісту, методів й організаційних форм єдиними обов'язковими програмами;
- 2) поглиблення і розширення знань, вмінь і навичок учнів, набутих у процесі навчання;
- 3) зміна позиції здобувача освіти, підвищення його ролі у виборі способів використання вільного часу, в реалізації прагнення до самовиховання й формування певних життєвих установок;
- 4) самореалізація здобувачів освіти у самодіяльних творчих об'єднаннях і заняттях за інтересами за власним бажанням;

- 5) відсутність оцінювання здобувачів освіти;
- 6) отримання особистого досвіду, знань, необхідних умінь і навичок для здійснення різних видів діяльності;
- 7) розвиток здібностей здобувачів освіти, задоволення їх інтересів;
- 8) організація різноманітної практичної діяльності (пізнавальної, трудової, технічної, естетичної, фізичної та спортивної);
- 9) формування суспільно значущих мотивів, соціальної спрямованості та ціннісних орієнтацій;
- 10) створення педагогічних умов для задоволення нових інтересів здобувачів освіти, отримання ними досвіду колективного життя для повного розкриття особистості.

Враховуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що застосовуючи інтерактивні форми організації позааудиторної діяльності («мозкова атака» та її різновиди: «мережа», «кульки», брейн-ринг, «синтез думок», педагогічний free-style, тренінг, круглий стіл, філософський стіл, аукціон ідей), створюються умови для колективного пошуку ними продуктивних ідей, реалізують їх прагнення до успіху та формують власну точку зору у процесі комунікативної взаємодії.

Актуальним у контексті реалізації педагогічних ідей Нової української школи є впровадження в позааудиторну роботу педагогіки партнерства (співробітництва), яка ґрунтується на гуманізмі і творчому підході до розвитку особистості, подоланні інертності мислення, переході на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між педагогами, здобувачами освіти та їх батьками на основі впровадження наступних принципів: «поваги до особистості, доброзичливості та позитивного ставлення, довіри у відносинах, діалогу – взаємодії – взаємоповаги, розподіленого лідерства (проактивності, права вибору та відповідальності за нього, горизонтальністю зв'язків), соціального партнерства (рівності сторін, добровільності прийняття зобов'язань, обов'язковості виконання домовленостей)» [14, с. 10; 34; 35].

Таким чином, узагальнюючи зазначене вище в контексті проблеми дослідження визначено, що позааудиторна діяльність – це педагогічно організоване діяльнісно-орієнтоване освітнє середовище, спрямоване на формування життєвої компетентності особистості засобами активізації соціальних, інтелектуальних інтересів, громадянської відповідальності, правової самосвідомості, життєдіяльності в нових суспільних умовах, власних ініціатив, набуття соціального досвіду, життєтворчих навичок, здійснення свідомого життєвого вибору та прийняття відповідальних рішень.

Провідною ідеєю забезпечення змісту позааудиторної діяльності є педагогічна інтеграція всіх виховних ресурсів освітнього середовища та соціуму, що впливають на особистісний розвиток здобувачів освіти, усвідомлення ними життєвих цілей відповідно до ціннісних орієнтацій і самовизначення.

Позааудиторна діяльність як педагогічно організований розвиток особистості в умовах відкритого освітнього середовища припускає узгодженість у змісті педагогічної діяльності всіх суб'єктів (адміністрації, вчителів, класних керівників, практичних психологів, соціальних педагогів, керівників гуртків) та дотримання наступних вимог: врахування вікових, фізіологічних і психологічних особливостей, забезпечення потреби в самопізнанні, спілкуванні в групі ровесників, психологічне вивчення особистості, взаємне сприйняття і розуміння в спілкуванні, проектування змісту позааудиторної діяльності на основі єдиних цілей і конкретних завдань формування життєвої компетентності здобувачів освіти, дотримання єдиного критеріального підходу до визначення впливу позааудиторної діяльності на формування життєвої компетентності.

На основі завдань, визначених в нормативних документах про освіту [10; 13; 14; 17], у зазначених вище психологічних і педагогічних дослідженнях щодо формування життєвої компетентності здобувачів освіти, виокремимо особливості організації позааудиторної діяльності: 1) врахування вікових та психологічних особливостей; 2) забезпечення умов для самореалізації

здобувача освіти в особистісній, професійній та соціальній сферах життєдіяльності, створення ситуації успіху; 3) впровадження принципів партнерства: повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіра у взаємовідносинах; 4) спрямування інтересів учнів на професійне самовизначення; 5) формування особистої ідентичності; 6) дотримання психолого-педагогічного супроводу; 7) активізація здатності до освіти, самонавчання, самовиховання, самореалізації; 8) активне впровадження інтерактивних й інформаційних технологій; 9) створення умов для прояву індивідуальності в умовах групової діяльності, розширення взаємодії під час командної співпраці; 10) залучення до розв'язання суспільно значущих і особистісних життєвих проблем з метою формування досвіду громадянської поведінки.

Висновки. Отже, позааудиторна діяльність за визначеними напрямками сприяє саморозвитку й самореалізації здобувачам освіти, поглибленню уявлення про себе як про особистість і професіонала, оскільки передбачала добровільний вибір студентом певного виду такої діяльності, який ґрунтується на особистісно значущих мотивах, активності молодого людини, ініціативності, самостійності та творчості, відповідальності, рефлексивній діяльності, інтерактивній взаємодії викладача і студента.

Як підсумок, можна стверджувати, що позааудиторна робота студентів є важливою складовою у підготовці кваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, здатного до компетентної професійної діяльності на рівні світових стандартів. Головним завданням організації позааудиторної роботи є використання традиційних та інноваційних форм і методів роботи, які б, доповнюючи один одного, становили єдину систему, яку можна адаптувати до особливостей навчального процесу в конкретному вищому навчальному закладі з метою оптимізації навчання та підготовки висококваліфікованих фахівців. Форми та методи позааудиторної роботи мають свої особливості і задачі. Вдале та доцільне поєднання різних форм і методів позааудиторної роботи сприяє гармонійному розвитку особистості,

формуванню професійних умінь і навичок, розвиток особистісних соціально-важливих цінностей та якостей.

Література

1. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці: монографія. – Рівне: РДГУ, видавець Олег Зень, 2009. 470 с.
2. Безкоровайна О. В. Інноваційна діяльність викладача іноземної мови: проблеми, теорії та практики. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: науковий зб.: наукові записки РДГУ. 2016. Вип. 14 (57). С. 10–14.
3. Безкоровайна О. В. Проблема виховання толерантної особистості в умовах полікультурності сучасного освітнього простору. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 1 (89). С. 85–89.
4. Безкоровайна О. В. Педагогічні засади формування духовних цінностей студентів в умовах закладу вищої освіти. *Інтернаука*. 2018. № 1. (41). С. 17–21.
5. Безкоровайна О. В. Пріоритетні тенденції розвитку методики викладання іноземних мов та культур в контексті особистісно орієнтованого підходу. *Оновлення змісту, форм і методів навчання та виховання в закладах освіти*: зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2014. Вип. 9 (52). С.1721.
6. Безкоровайна О. В. Самоствердження особистості: постановка проблеми у контексті освітніх виховних технологій. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2008. № 3. С. 42–48.
7. Безкоровайна О. В. Творча самореалізація як важливий фактор формування особистісного самоствердження педагога. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць ; ред.кол. О. Г. Мороз, Н. В. Гузій (відп. ред.)та ін. – Вип.7 (17). – Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С. 6-9.
8. Безкоровайна О. В. Формування міжкультурної толерантності студентів-філологів у контексті аксіологічної парадигми. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: науковий зб.: наукові записки РДГУ. 2015. Вип. 11 (54). С. 4–7.
9. Безкоровайна О. В. Формування ціннісного ставлення до створення сім'ї в студентів. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 1 (97). С. 60–63.
10. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посібник / Степко М. Ф. та ін. ; за ред. Кременя В. Г. Тернопіль: ВЕЖА, 2004. 243 с.
11. Гринвальд О. Н. Формирование социально-этической компетентности будущих специалистов в воспитательном процессе вуза: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.08 «теория и методика профессионального образования». Кемерово, 2011. 23 с.
12. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. – Київ: Академвидав, 2004. 351 с.
13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1484-znayomtesya-zakon-ukrani-prosvtu-2017>
14. Коваль В. Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Наукові праці Донецького національного технічного ун-ту*. Серія: «Педагогіка, психологія, соціологія». 2009. № 6. С. 19–23.
15. Кондрашова Л. В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов пединституты к профессиональной деятельности: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / АПН СССР НИИ общ. педагогики. Москва, 1989. 363 с.
16. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Наказ МОН № 641 від 16.06.15 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154
17. Концепція Нової української школи
URI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainskashkolacompressed.pdf>

18. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – Київ: Грамота, 2005. 448 с.
19. Курбатов В. В. Этическая компетентность студентов педагогического вуза в социально-педагогической работе с безнадзорными детьми: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.02 «теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)». Москва, 2010. 22 с.
20. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
21. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей: автореф. ... дис. канд. пед. наук. Київ, 2002. 18 с.
22. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – Київ: Пед. думка, 2001. 167 с.
23. Петрівський Я. Б., Безкоровайна О. В. Інноваційні підходи до організації методичної підготовки майбутнього вчителя англійської мови (на прикладі спільного проекту Британської Ради в Україні та МОН України «Шкільний вчитель нового покоління»). *Нова педагогічна думка*. 2018. № 4. С. 96–99.
24. Петько Л. В. Виклики ХХІ століття для освітнього простору України. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Педагогіка : наук. журн. / Чорном. держ. ун-т імені Петра Могили; ред. кол. : О. П. Мещанінов (голова) [та ін.]. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Т. 303. Вип. 291. С. 10–14.
25. Петько Л. В. Єдність навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету: монографія. – Київ: Талком, 2017. 337 с.
26. Петько Л. В. Написання і захист рефератів іноземною мовою за професійним спрямуванням – один із шляхів підготовки студентів до навчання у магістратурі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 35 : зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. С. 132–138.
27. Савченко О. Я. Школа культури – діалог з В. Сухомлинським. *Початкова школа*. 2006. № 12. С. 1–5.
28. Станіславчук Н. І. Роль етичної компетентності при підготовці майбутніх вчителів іноземної мови. *Іноватика у вихованні*. 2018. Вип. 8. С. 337–344.
29. Турчинова Ганна Володимирівна. Методика підготовки майбутніх учителів до викладання біології англійською мовою : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання : германські мови; Київський національний лінгвістичний ун-т. – Київ, 2006. 21 с.
30. Турчинова Г. В. Навчання монологічного та діалогічного мовлення студентів педагогічних професійно-лінгвістичних спеціальностей. *Іноземні мови*. 2005. № 2. С. 43–47.
31. Турчинова Г. В. Підготовка майбутніх вчителів природничих дисциплін до дослідницької діяльності у процесі навчання іноземної мови за фахом // *Topical issues of education : Collective monograph*. – Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P. 70–84.
32. Хоружа Л. Л. Розвиток етичної компетентності майбутнього вчителя як багатофакторний процес. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2003. № 5. С. 42–44.
33. Шульпин С. Е. Этическая компетентность как фактор профессиональной подготовки будущего учителя: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. пед. наук: 13.00.08 «теория и методика профессионального образования. Курган, 1999. 22 с.
34. Matviienko Olena. Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity. *Economics, management, law : challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education*. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. P. 204–208.
35. Matviienko Olena. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age. *Intellectual Archive*. 2014. Volume 5. No. 5 (September).

– Toronto : Shiny Word Corp., Canada. PP. 105–117.

36. Pet'ko L.V. Development of students' cognitive activity in foreign language teaching by using analogy method. *Actual problems of globalization: Collection of scientific articles*. – Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. P. 232–237.

37. Pet'ko L. V. Formation of professionally oriented foreign language teaching environment in conditions of university and upbringing of moral and ethical values (on illustration of the phenomenon «honesty» and «lie»). *Intellectual Archive*. 2016. Volume 5. No. 1 (January). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. PP. 98–111.

Анотації

УДК 378.02

Безкоровайна О. В. Станіславчук Н. І. Позааудиторна діяльність як важлива складова формування етичної компетентності студентів.

Проаналізовано сутність та компоненти позааудиторної діяльності як важливої складової етичної компетентності студентів. Позааудиторна робота розуміється як система заходів, спрямованих на формування високорозвиненої особистості майбутнього фахівця зі сформованою особистісною моральною культурою, творчим мисленням, відповідальністю, різнобічними інтересами і настійними прагненнями їх задоволення та дієвою конкурентоспроможністю, що неможливо здійснювати за межами етичної компетентності. Акцентовано увагу на тому, що позааудиторна робота є такою системою, що поєднує в собі компоненти як от: мету, зміст, методи, засоби, форми, принципи, які взаємозв'язані і взаємозумовлені між собою. Доведено, що однією з головних підсистем процесу формування життєвокомпетентної особистості є позааудиторна діяльність, що забезпечує психолого-педагогічні умови для розкриття здібностей і нахилів, прояву її природних здібностей, розширення світогляду та самостійного творчого пошуку.

Визначено особливості організації позааудиторної діяльності: врахування вікових та психологічних особливостей; забезпечення умов для самореалізації в особистісній, професійній та соціальній сферах життєдіяльності, створення ситуації успіху; впровадження принципів партнерства: повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіра у взаємовідносинах; інтерактивні й інформаційні технології.

Ключові слова: позааудиторна діяльність, освітній процес, інноваційні форми і методи роботи, вищий навчальний заклад, освітнє середовище, студенти, етична компетентність.

Безкоровайна О.В. Станіславчук Н.И. Внеаудиторная деятельность как важная составляющая формирования этической компетентности студентов.

Анализируется сущность и компоненты внеаудиторной деятельности как важной составляющей этической компетентности студентов. Внеаудиторная работа рассматривается как система мероприятий, направленных на формирование высокообразованной личности будущего специалиста со сложившейся личностной нравственной культурой, творческим мышлением, ответственностью, разносторонними интересами и настоятельными стремлениями их удовлетворения и действенной конкурентоспособности, что невозможно осуществлять за пределами этической компетентности. Акцентируется внимание на том, что *внеаудиторная работа является системой, сочетающей в себе следующие компоненты:* цель, содержание, методы, средства, формы, принципы, которые взаимосвязаны и взаимнообусловлены между собой. Доказано, что одной из главных подсистем процесса формирования компетентности личности является внеаудиторная деятельность, которая обеспечивает психолого-педагогические условия для раскрытия способностей и склонностей, проявления его природных способностей, расширения кругозора и самостоятельного творческого поиска.

Определены особенности организации внеаудиторной деятельности: учет возрастных и психологических особенностей; обеспечение условий для самореализации в личностной,

профессиональной и социальной сферах жизнедеятельности, создание ситуации успеха; внедрение принципов партнерства: уважение к личности, доброжелательность и позитивное отношение, доверие во взаимоотношениях; интерактивные и информационные технологии.

Ключевые слова: внеаудиторная деятельность, образовательный процесс, инновационные формы и методы работы, высшее учебное заведение, образовательная среда, студенты, этическая компетентность.

Bezkorovayna O. V. Stanislavchuk N. I. Extracurriculum activities as an important component in the formation of students' ethical competence.

Analysed the essence and components of the extracurriculum activities as an essential part of students' ethical competence. Extracurriculum activities is a system of measures aimed at formation of a highly developed future specialist with the well-formed personal moral culture, creative thinking, responsibility, diverse interests, and insistent aspirations for their satisfaction as well as effective competitiveness, which cannot be realized outside the limits of ethical competence. The emphasis is put on the fact that extracurriculum work is a system that combines following components: purpose, content, methods, means, forms, and principles that are interconnected and interdependent. It is proved that one of the main subsystems in the process of formation of a viable personality is extracurricular activities that provide psychological and pedagogical conditions required for the development of individual's abilities and inclinations, the manifestation of their natural aptitudes, the expansion of their outlook and independent creative search.

We determined the peculiarities of the extracurriculum activities organization, such as: taking into account age and psychological peculiarities; provision of conditions for self-realization in the personal, professional and social spheres of life, creation of a situation of success; implementation of the principles of partnership: respect for others, benevolence and positive attitude, trust in relationships; interactive and information technologies.

Key words: extracurriculum activities, educational process, innovative forms and methods of work, higher-education institution, educational environment, students, ethical competence.

Topical issues of pedagogy

Collective monograph

Copyright © 2019 by the authors
All rights reserved.

WARNING

Without limitation, no part of this publication may be reproduced, stored, or introduced in any manner into any system either by mechanical, electronic, handwritten, or other means, without the prior permission of the authors

Edited by the authors.

ISBN 978-88-89655-13-5